FILOZOFIA
Roč. 56, 2001, č. 1

NAD ZBORNÍKOM *ZO SÚČASNEJ CHORVÁTSKEJ FILOZOFIE*

ELENA VÁROSSOVÁ, Bratislava

Vydavateľstvo Kalligram obohatilo náš filozofický knižný trh ponukou zaujímavej proveniencie a problematiky - knihou *Zo súčasnej chorvátskej filozofie* s hlavným titulom *Človek, demokracia, poznanie*. Jej editorom je Lino Veljak, ktorý vedie katedru filozofie na univerzite v Záhrebe a je príslušníkom strednej generácie chorvátskych filozofov (nar. 1950). Na základe jeho prezentácie v tejto knihe môžeme usudzovať, že ide o osobnosť autorizovanú - tak po odbornej stránke, ako aj nadhľadom nad situáciou v Chorvátsku - vyslať signál, že sa chorvátski filozofi nezriekajú pokračovať v náročných úlohách filozofie dneška ani v zápasoch o jej tvár doma, ani po boku filozofov iných demokratických krajín. Vzhľadom na všetko, čo sa v posledných rokoch odohralo na sociálno-politickej scéne ich krajiny a čo sa opäť dotklo tvrdo aj filozofického života, nebola Veljakova úloha ľahká. Osobitne aj preto, že sa v tejto publikácii, ktorá predstavuje výber jedenástich statí z produkcie 90-tych rokov, musel vyrovnávať aj s predchádzajúcou generáciou tzv. filozofie praxe. Táto vstúpila do filozofie v 60-tych rokoch, teda, ako všetci vieme, v čase nástupu totalitného stalinsko-titovského marxizmu a eschatologických ideálov o budovaní komunistickej spoločnosti. Zainteresovaní vedia aj to, že sa najtvorivejšia časť tejto generácie čoskoro vzbúrila proti praktizovaným metódam a doktrinárskemu mysleniu. Reinterpretáciou marxizmu pojmami mladého Marxa (antropologický koncept dejín a človeka, problém odcudzenia a práce), ale aj inšpiráciami západnej ľavoorientovanej filozofie pustili sa filozofovať vlastnou cestou. Inšpirovala ich k tomu aj živá komunikácia so západnou filozofiou, ktorá už dlhý čas videla, že je nevyhnutné skoncovať s racionalisticko-imanentnými abstraktnými systémami, v ktorých človek bol iba ohnivkom dejín a vecou medzi vecami. K ich vzorom popri raných Marxových prácach patrili Nietzsche, Heidegger, Jaspers, Sartre, Bloch, Marcuse, Fromm, Gadamer, Frankfurtská škola, existencializmus a ďalší. Najmä v decéniu, v ktorom vychádzal časopis *Praxis* a súčasne pracovala Korčulská letná škola, vstúpili praxisti, ako sme ich nazývali, do povedomia nového typu odporcov sovietskeho modelu Marxovho dedičstva ako tvorcovia novej emancipačnej teórie modernej spoločnosti v celej Európe.

Preto je prirodzené a správne, že ich editor zaradil do výberu zo súčasnej filozofie ako prvú tvorivú a reprezentačnú generáciu, ktorú záhrebská univerzita (založená v r. 1874) vôbec vychovala. Skôr sa mi zdá neprimeraná pozornosť, ktorú im autor v *Úvode* publikácie venoval bez dostatočného zdôvodnenia ich prechodu k ďalšej generácii a bez teoretického osvetlenia problému ich pluralizmu.

* * *

V *Úvode* k publikácii si Veljak postavil otázku: "Čo je súčasná chorvátska filozofia?" a hneď si aj odpovedal: "Výber štúdií, ktorými sa slovenskej filozofickej, kultúrnej a celej vedeckej verejnosti predstavuje dnešná chorvátska filozofia, by sa mal chápať

ako obraz toho osobitého, čo dnešná chorvátska filozofia môže ponúknuť svetovej filozofii ako filozoficky relevantné myslenie." ([1], 7) Väčšinu *Úvodu* venuje však sledovaniu oblúku, ktorý myslenie praxistov opísalo od ich vydelenia sa zo "štátnej" filozofie po vrchol vývinu ich projektov v 60-tych a 70-tych rokoch. Vtedy dali podobu filozofii praxe ako kritickej emancipačnej teórii spoločnosti, vtedy začali uvažovať o potrebe vymedziť miesto filozofie praxe nielen v marxizme, ale vo filozofii vôbec, vtedy formovali striktne otázku oslobodenia ľudskej osobnosti ako suverénneho činiteľa a tvorcu dejín, s ktorým nemožno manipulovať.

Editor vie a decentne to naznačuje - nás o tom informovala zasvätená stať A. Kopčoka [2] -, že už od polovice 70-tych rokov a v 80-tych rokoch sa praxisti sťahujú viac-menej zo scény domácej filozofie a orientujú sa na zahraničné akcie, keďže doma sa ocitli pod tlakom a kritikou. Tieto roky dokonca sú pre mnohých z nich rokmi sebareflexie a sebakritiky, ktoré vedú aj k odhaleniu prázdnych miest v ich filozofii praxe. Je pochopiteľné, a oni to aj pochopili, že v totalitných režimoch sa autentické myslenie profesorov filozofie môže rozvíjať iba kondicionálne medzi tým, "čo je", a tým, "čo má byť", alebo tým, čo by boli chceli realizovať. Keďže sa na moci nepodieľali, ale naopak, boli od moci závislí, existoval aj medzi ich teoretickou reflexiou a akciou zákonitý interval. V takom stave vzrastá voči akcii skepsa, uvoľňuje sa vnútorná sloboda v hľadaní pravdy, pripúšťa sa pluralizmus a dialóg.

Editor píše v *Úvode*, že v Interuniverzitnom centre v Dubrovníku sa od polovice 70-tych rokov... uskutočňovali kurzy tematicky aj zameraním potvrdzujúce to, čo sa dalo tušiť už počas pôsobenia Korčulskej letnej školy (zrušená bola v r. 1974 - E. V.); filozofický život v Chorvátsku ovládol pluralizmus (v najautentickejšom zmysle slova)." ([1], 14) Výsledky týchto kurzov boli však už väčšinou uverejnené v zahraničí, čo dokazujú Poznámky k *Úvodu*, kde sa už ako autori objavujú nové mená. Tým, čo sa narodili po roku 1950, bolo aj v Československu ľahšie nastúpiť na vlak pluralizmu, a tak to bolo iste aj v Chorvátsku.

Moje reflexie o knihe nie sú recenziou. Sú osobné. Som z generácie slovenských súputnikov chorvátskych praxistov a mnohých som mala možnosť poznať osobne na dynamických diskusiách v Harmónii v roku 1966. Boli to časy veľkej otvorenosti, ale aj veľkej ilúzie a optimistickej nádeje. Primerane tomu prebiehali aj dva dni a večery sympózia. Ako som už spomenula, cením si, že Veljak včlenil túto protagonistickú generáciu vážnych filozofov do nového vývinu, aj keď sa dnešná chorvátska filozofia rozvíja iným smerom, ako očakávali praxisti: v pozadí mnohých statí a v metóde historických kontextov nachádzame poučenie z marxizmu, a tam, kde je dôvod na jeho odmietnutie, robí sa to primeranou filozofickou formou.

* * *

Pôvodne som nechcela komentovať príspevky jednotlivých autorov; informácie o tvorbe zborníkovej podoby sú nevďačnou prácou; pre skratkovitosť sú väčšinou málo konkrétne. Pravdupovediac som očakávala, že zborník bude mať nejakú vnútorne štruktúrovanú podobu, a to podľa príbuznosti tematiky. Cum grano salis sa táto metóda môže aplikovať, ak si čitateľ uvedomí, že state sa niekde viac-menej prelínajú a inde sú si ľahostajné. Ide o výber, ktorý má byť ukážkou pracovného pluralizmu a možnosťou

konfrontácie rôznych poňatí jedného problému. Napr. prvé tri state sa vzťahujú na problémy človeka z rozličného pohľadu. V Bošniakovom príspevku *Životná múdrosť* je zhromaždené poznanie profesora dejín filozofie, osobitne gréckej, o zmysle života v rozličných podaniach básnikov, filozofov, v symbolických postavách a udalostiach (Syzifos, Skylla a Charybda). V realistickej tradícii Grécka, kde rozumné bytosti - ľudia hľadali najschodnejšie východisko, vznikali organicky hodnotové stupnice riešenia. Tu vzniká prvá prirodzená etika opierajúca sa o úvahu a skúsenosť. Bošniakova stať nie je síce systematická, ale disponuje mnohými citáciami z Aristotela, Platóna, Senecu, ktoré problém osvetľujú. V závere vyjadruje autor azda aj svoju vlastnú skúsenosť. Život je dráma, nie utópia, dejiny sú neisté, ale človek si poznaním a činom môže v nich stanoviť svoj optimálny cieľ.

V druhej stati o človeku pracuje V. Premec iba s jediným pojmom *Slovo o tolerancii*. Rezonuje v ňom jeho skúsenosť z deštrukcie multietnickej Bosny. Ako filozof vidí v tom na jednej strane možnosť uzurpácie práva na zásah do nedeliteľného celku, a to pred tvárou celého sveta, na druhej strane nemohúcnosť obrany suverénnej slobody človeka. K Bošniakovej stati o živote ako dráme pripojuje v našom storočí stále opakovanú pravdu, že história nedokáže človeka očividne ničomu naučiť a pojmy ako tolerancia sú prízrakom falošnej učiteľky zahaleným do premúdrelej formy.

Tretia stať G. Petroviča *Marx, práca a pokojnosť* ma nepodnietila k väčšiemu zamysleniu. Marxove rané práce poznám a optimistická ilúzia o radikálnej premene človeka premenou skutočnosti, v ktorej sa zruší odcudzenie človeka a predovšetkým odcudzenie práce, bola už v minulých rokoch dostatočne filozoficky vyťažená. Termín pokojnosť, ktorý Petrovič spája s Marxovou koncepciou práce, je od Heideggera. Podľa môjho názoru termín *Gelassenheit* nie je do slovenčiny preložený celkom zrozumiteľne, ide skôr o "uvoľnenosť" pracovných podmienok pre dôstojný spôsob rozvoja ľudských bytostných síl, keďže ho autor cituje v súvislosti s Marxom.

Nasledujú dve state o dejinách. Obidvaja autori sú z redakcie časopisu *Praxis*, ba jeho ideové piliere. Kangrga uvažuje dramaticky o "stratenosti v čase alebo dejinnom bankrote". Už v 80-tych rokoch bol obhajcom občianskej spoločnosti a spojenie pojmu národnosti, ktorý sa stal pre juhoslovanské národy katastrofou, s minulosťou Chorvátska pokladal za sladkasto-romantické a hmlisto znejúce frázy. Jeho myšlienky sú formulované tak, že sa vlastne nedajú prerozprávať, sú koncentrátom jeho osobných zúfalých pocitov. Podľa nášho básnika Ivana Krasku znejú ako zvon z olova, nie sú to len hluché slová.

Iným spôsobom pristupuje k dejinám na príklade analýzy *Antropologických koreňov demokracie* R. Supek. Psychológ a sociológ disponuje exaktnými metódami a prebohatými skúsenosťami. Sleduje jednotlivé fázy pojmu demokracie a moderného individualizmu, podiel Descarta na procese modernizácie myslenia, úlohu Hobbsa, Rousseaua, Locka, Kanta, Marxa, ba aj Durkheima na odhaľovaní konfliktov medzi slobodou a rovnosťou v demokratických spoločnostiach a na formovaní prostriedkov ich sociálneho utlmovania.

* * *

Napokon sa nemožno nezastaviť pri reprezentantoch, ktorí tvoria základ obrazu súčasnej chorvátskej filozofie. S ich menami a prácami sa osobne stretávam po prvýkrát. Nastúpili väčšinou do filozofie ešte v čase juhoslovanskej éry, ale formovala ich liberálnejšia línia chorvátskej reprezentácie. Obdobie vojny a totalitnej moci po vzniku chorvátskeho štátu ich zastihlo už pripravených na filozofiu, ktorá nechce slúžiť moci. Ako ukazuje čítanie ich statí, sú to autori samostatní, principiálne profilovaní, aj keď je pravda, že po prečítaní jednej state nemôžeme ešte vedieť, kam sa autor skutočne zaradí. Väčšina štúdií týchto autorov je napísaná s osobným akcentom aj v záveroch a nie je iba pózou byť *a jour* s módnymi tendenciami. Napr. N. Čačinovičová si vybrala tému *Pôvod umenia: Croce, Adorno a Lévi-Strauss - o Heideggerovi ani nehovoriac*. Názov trochu bizarný a téma by bola dôstojná aj na rozsiahlu dizertáciu. Autorka ju však podala v prehľadnej stiahnutej podobe, aspoň pokiaľ ide o Croceho, ktorému trochu rozumiem, s výstižnou oponentúrou. Oproti Crocemu a všetkým intelektuálskym teóriám pôvodu a funkcie umenia spája tento fenomén vedome s imaginárne duchovným a historickým. Imaginárne je podľa nej sebestačným a osebe zrozumiteľným východiskom, ale je neoddeliteľné od dejín iných jeho foriem, ktoré patria k ľudskej prirodzenosti. Tento príspevok ma zaujal; s rovnakou sympatiou som prečítala Veljakovu stať o postmoderne a dejinách. Je vo formuláciách presná a jednoduché jasné závery odmietajú postmodernistickú rezignáciu na život, na myslenie a dejiny. Koniec dejín je podľa autora útekom pred analýzou nezmyselnosti a rozumu - tak, ako afirmácia popierania konca dejín nemusí byť afirmáciou epochy, v ktorej sme sa ocitli.

Problémy teórie poznania tvoria osobitné kapitoly tohto zborníka a momentálne sú mimo môjho záujmu.

Na záver: ak v minulosti boli moji kolegovia J. Strinka, A. Kopčok, J. Uher, M. Kusý spojení s chorvátskou filozofiou pracovne aj priateľsky, priala by som si, aby mladé slobodné tvorivé generácie našich krajín našli opäť cesty podobných spojení.

LITERATÚRA

[1] Človek - demokracia - poznanie. Zo súčasnej chorvátskej filozofie. Bratislava, Kalligram 2000.
[2] KOPČOK, A.: Opäť a inak o filozofii praxe. In: Filozofia 46, 1991, č. 6, s. 525-539.

PhDr. Elena Várossová, CSc.
Mudroňova 77
811 03 Bratislava
SR